

□ **Ulu öndər Heydər Əliyevin həyatı, fəaliyyəti və xidmətləri haqqında çox deyilib, yazılıb. Müasir dünyanın ən mötəbər siyasətçiləri, nüfuzlu dövlət xadimləri, məşhur elm və sənət adamları Heydər Əliyev fenomenini ən müxtəlif rəqəmlərdən səciyyələndirərək bu dahi şəxsiyyətin örnək ola biləcək keyfiyyətləri barədə mülahizə və fikirlərini bildirmişlər.**

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu ulu öndər Heydər Əliyevin əməli fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektləri, o cümlədən, onun konkret elm sahələri ilə bağlı fəaliyyəti, düşüncə və tövsiyələri, bütövlükdə, elmə və elm adamlarına münasibəti xüsusi araşdırma tələb edən kifayət qədər geniş bir tədqiqat mövzusu. Son vaxtlar ayrı-ayrı elm sahələrini təmsil edən görkəmli alimlərin bu istiqamətdə araşdırmalarının nəticəsi olaraq neçə-neçə sanballı tədqiqat əsəri, monoqrafiya və məqalələr işıq üzünə gəlmişdir.

Heydər Əliyevin bəyanat, müsahibə və çıxışlarından, elm adamları ilə görüş və söhbətlərindən də hiss olunduğu kimi, o, əksər elm sahələrini, xüsusilə də, humanitar elmləri çox mükəmməl bilirdi. Bu, əlbəttə, hər şeydən öncə, ulu öndərin iti təfəkkürə, möhkəm məntiqə, fenomenal yaddaşına, geniş və zəngin dünyagörüşünə malik olduğundan, ən nəhayət, onun yorulmaq bilmədən mütləq etdiyinə xəbər verirdi. O, ixtisasca tarixçi olduğundan, şübhəsiz, tarixi və onun problemlərini digər elmlərdən daha yaxşı və daha dərinləndirirdi.

Ulu öndər Bakı Dövlət Universitetinin tarix fakültəsində təhsil alarkən və dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında çalışarkən, daha sonra isə respublika partiyası təşkilatına rəhbərlik edərək Azərbaycan tarixinin problemlərinə və Azərbaycan tarix elminin durumuna daha dərinləndirən bələdçi olub.

Maraqlıdır ki, 1969-cu ildə respublika rəhbərliyində fəaliyyətə başlayarkən, onun gördüyü ilk tədbirlərdən biri Azərbaycan ərazisindəki tarix və memarlıq abidələrinin uçotunun dəqiqləşdirilməsi və onların yenidən qeydiyyata alınması işi oldu. Bu məqsədlə, dahi şəxsiyyətin birbaşa tapşırığı ilə bölgələrə akademiyanın alimləri və Mədəniyyət Nazirliyinin əməkdaşlarından ibarət işçi qrupları göndərildi. Nəticədə, əvvəllər dövlət qeydiyyata alınmayan bir çox yeni abidə aşkar edilərək qeydiyyata alındı. O da müəyyən olundu ki, əvvəllər dövlət qeydiyyata alınmış bəzi abidələr ötən əsrin 50-60-cı illərində müəmmal şəkildə yoxa çıxıb.

Bəzi abidələrin isə üzərindəki kitabələrin qoparıldığı, yazıların məhv olduğu, yaxud da onlara məqsədlilik şəkildə bu və ya digər saxta əlavələr edildiyi üzə çıxdı. Sən demə, biz erməniləri özümüzdə dost və qardaş bilərək süfrəmizin başında oturdanda onlar da bizim sadələşdirilməyimizdən sui-

istifadə edərək Azərbaycana məxsus tarixi-mədəni dəyərləri oğurlayaraq Ermənistanı aparmış, yaxud da onları sındıraraq məhv etməklə, onun əvəzində isə özlərinə saxta tarix yaratmaqla məşğul olmuşlar.

Beləliklə də, ulu öndərin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən tədbirlər sayəsində, bir tərəfdən, ermənilərin iç üzünü açıldı, digər tərəfdən isə xalqımıza məxsus tarix və memarlıq abidələrinin mühafizəsinə və təbliğinə münasibət dəyişdi. Yeri gəlmişkən, ulu öndərin tarixi-mədəni irsə münasibəti ilə bağlı daha bir prinsipi- al və ibrətəməli məqamı da yada salmaq istərdim. 1977-ci ilin sonlarında hərbiçiləri Mingəçevirdən Qəbələ RLS-ə yüksək gərginlikli elektrik xətti çəkmək qədim Qəbələ şəhər yerində dağıntılara yol vermişdir. O zaman ulu öndərin göstərişi əsasında Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədri Qurban Xəlilovun sədrliyi ilə Dövlət Komissiyası Qəbələyə ezam edildi. Komissiyanın araşdırması nəticəsində bəlli oldu ki, Qəbələ RLS-in tikintisi layihə institutlarının birində işləyən milliyətçə erməni qadın tərəfindən layihələşdirilib və Azərbaycanın qədim paytaxt şəhəri olan Qəbələ ərazisində tikilməli imiş.

Bir neçə gündən sonra Dövlət Komissiyasının arayışı Heydər Əliyevin tapşırığı ilə MK-nın büro iclasının müzakirəsinə çıxarıldı. Büro iclasında tarixi-mədəni irsimizin dağıdılması faktına görə çox yüksək çinli məmurlar sət şəkildə tənqid olundu. Bu məsələyə münasibətdə seyrçi mövqə tutduqlarına və prinsipsizlik göstərdiklərinə görə akademiyanın və Qəbələ rayonunun bir neçə məsul işçisi MK bürosu tərəfindən çox ciddi qaydada cəzalandırıldı. Aradan bir neçə gün keçəndən sonra isə məhz Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Qəbələ şəhərinin ərazisi tarix və mədəniyyət qoruğu elan edilib, orada çox genişmiqyaslı tədqiqat və bəndəsalma işlərinə başlanılıb.

Ulu öndərin keçmişimizin yadigarı olan İçərişəhərdəki abidələrin konservasiyası və qorunması, Şirvanşahlar sarayı, Aşağıgah, Məminəxatun türbəsi, Nizami Gəncəvinin məqbərəsi, Şabran şəhərinin arxeoloji tədqiqatı ilə bağlı tarixi əhəmiyyətli sənəclər və göstərişləri də, sözdün həqiqi mənasında, hər bir dövlət və hökumət rəsmisi üçün tarixi-mədəni irsə qayğıkeş münasibət nümunəsidir.

Gəlir, etiraf edək ki, bu və ya digər rəhbər vəzifədə çalışan ayrı-ayrı məmurlar zaman-zaman tarixi yadigarları

Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixinin aktual problemlərinə dair tövsiyələri

ra vandal hərəkatların yanından çox soyuqqanlıqla ötib keçiblər. Beləliklə, elə özü-müzün biganəliyimiz ucbatından zaman-zaman tariximizə, mədəniyyətimizə sağalmaz yaralar vurulub.

Ulu öndərlə təmasda olan tarixçi alimlərin də etiraf etdikləri kimi, Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinin bütün dövrləri ilə maraqlanırdı və bu problemləri kifayət qədər yaxşı bilirdi. Təsəffüf deyüldür ki, o, hər dəfə alimlərlə görüşündə çoxcildlik "Azərbaycan tarixi", "Azərbaycan xalqının hər bir tarixi", "Azərbaycanın Sovetlər İttifaqı tərkibində olduğu 70 illik dövrün tarixi" kimi, "Azərbaycan xalqının hər bir tarixi", "Azərbaycanın Sovetlər İttifaqı tərkibində olduğu 70 illik

qiyamətəndirirdi: "XX əsrdə Azərbaycan xalqı bir sıçrayış dövrü keçib. Ən böyük nailiyyətlərimizdən biri odur ki, XX əsrdə ilk dəfə Azərbaycanda demokratik respublika yarandı. O, süqut etsə də, Azərbaycan xalqı öz inkişafında davam edib. Azərbaycanın Sovetlər İttifaqı tərkibində olduğu 70 illik

"XX əsrdə Azərbaycan xalqı bir sıçrayış dövrü keçib. Ən böyük nailiyyətlərimizdən biri odur ki, XX əsrdə ilk dəfə Azərbaycanda demokratik respublika yarandı. O, süqut etsə də, Azərbaycan xalqı öz inkişafında davam edib. Azərbaycanın Sovetlər İttifaqı tərkibində olduğu 70 illik dövrün tarixi qara yaxmaq olmaz, bu dövrü qiymətləndirmək lazımdır. Bu dövrdə Azərbaycan xalqının elmi, təhsili, mədəniyyəti sürətlə inkişaf etdi. Müstəqil Azərbaycanın təməli, özəyi, əsası həmin dövrdə yaranmış iqtisadiyyat, o dövrdə yaranmış elmi potensial, o dövrdə yaranmış mədəni potensialdır. Bunu biz qiymətləndirməliyik"

dövrün inkişaf dövrüdür. Bu dövrdə qara yaxmaq olmaz, bu dövrü qiymətləndirmək lazımdır. Bu dövrdə Azərbaycan xalqının elmi, təhsili, mədəniyyəti sürətlə inkişaf etdi. Müstəqil Azərbaycanın təməli, özəyi, əsası həmin dövrdə yaranmış iqtisadiyyat, o dövrdə yaranmış elmi potensial, o dövrdə yaranmış mədəni potensialdır. Bunu biz qiymətləndirməliyik".

Uzun illər təhlükəsizlik orqanlarında rəhbər vəzifələrdə çalışdığından o, ayrı-ayrı dövrlərdə günahsız insanlara qarşı törədilmiş repressiyalarla bağlı tarixçilərin daha artıq məlumatlı idi. Müstəqillik illərində aparılmış araşdırmalar nəticəsində bəlli olub ki, həqiqətən, repressiya illərində xalqımızın başına olmanın fəlakətlər gətirilib. Məsələn, təkcə 1937-ci ildə Azərbaycanda 29 min nəfər "xalq düşməni" adı altında güllələnib, ya da Sibiro sürgün edilib. 1937-ci il dekabrın sonunadək təkcə Xəzər Dənizçiliyi İdarəsindən 200 nəfər rəhbər partiya işçisi, 19 gəmi kapitanı repressiyaya məruz qalıb, İsmayilli rayonunun Kürdüş kəndinin bütün kolxozçuları, demək olar ki, kütləvi şəkildə həbs edilib və onlardan 63 nəfəri yeni ilə kimi güllələnib.

Ulu öndərin təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı gününə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda ki, tarixçilərlə bağlı tariximizi doğru-dürüst öyrənmək baxı-

mandan, xüsusilə çox gərəklili mənbədir. "Təhlükəsizlik orqanlarında işlədiyim vaxtlar mən arxiv materialları ilə, xüsusən, 1937-38-ci illərin, ondan sonrakı dövrün materialları ilə tanış olarkən daim öz-özümə sual vermişəm: bu antisovet qruplar, Sovet hakimiyyətini devirmək istəyən qruplar, filanlar kimlərdir, hansılardır? Onların bir qismi həbs edilmiş, öldürülmüş, yaxud da uzaq Sibirdə həlak olmuşdur. Bir qismi isə həbs olunmuşdu... Bu faktlar nə qədər ədalətsizliklər, uydurmalar, quraşdırmalar, əsassız materialları toplanmış sərbəst edir və bunlar tarixçilər tərəfindən dərinləndirilməlidir".

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya layihəsini hazırlayan komissiyanın iclasında söylədiyi nitqində ulu öndər bir daha repressiyalara toxunaraq demişdir: "1920-30-cu illərdə nə qədər repressiyalar olub, insanlar öz yer-yurdundan sürgün ediləblər... O dövrdə SSRİ-nin heç bir yerində Azərbaycanda olduğu qədər

tarixçilərə tövsiyə edərək bildirdi ki, tariximizin bütün dövrləri bizim üçün əzizdir: "Ona görə də heç bir dövrü, heç bir şəxsi ideallaşdırmaq lazım deyildir. Təsəffüf ki, bu ideallaşdırma xəstəliyi 70 ildir beynimizə girmişdir. Bundan xilas olmaq lazımdır. Əgər 70 il müddətində bütün ideoloji sistemimiz marksizm-leninizm elmini, onun prinsiplərini, Marksı, Lenini ideallaşdırmışdırsa, indi də ancaq Məmmədamin Rəsulzadəni ideallaşdırırlar. Mən yenə də deyirəm: Məmmədamin Rəsulzadə və onunla bərabər Azərbaycan Respublikasının böyük şəxsiyyətləri XX əsrin əvvəllərində və xüsusən, 1918-ci ildə, Azərbaycan Demokratik Respublikası qurarkən böyük iş görmüşlər. Bu şəxsi-zübhəsizdir. Ancaq gəlir, açıq danışaq: belə çıxır ki, tariximizdə Məmmədamin Rəsulzadədən başqa heç kim yoxdur. Bəs Fətəlixan Xoyski, Nəsimbəy Yusifbəyov, Hacınski, Əlimərdanbəy Topçubaşov, Behbudbəy Şahtatinski və

1920-30-cu illərdə nə qədər repressiyalar olub, insanlar öz yer-yurdundan sürgün ediləblər... O dövrdə SSRİ-nin heç bir yerində Azərbaycanda olduğu qədər adam sürgün edilməyibdir.

yat, biologiya, kimya, yaxud başqa fənlərin hamısı inkişaf etməlidir. Bunların hər birinin özünəməxsus çərçivəsi var. Amma tarix hər bir insan üçün yeniyyətlikdən başlayaraq ömrünün sonuna qədər əzizdir. Ona görə də, biz indi xalqımızın tarixinin yazılması işini gərəkliliklə mərkəzinə alaq. 70-ci illərdə mən dəfələrlə Elmlər Akademiyası qarşısında vəzifə qoymuşdum ki, Azərbaycan tarixi yazılmalıdır. Amma... tarixçilərimiz bu vəzifəni yerinə yetirmədilər".

Ulu öndər bir çox tarixi məsələlərin yenidən, həm də yeni dövrün tələbləri səviyyəsində yazılmasını tövsiyə edirdi: "Azərbaycan tarixi yazılmalıdır... Alimlərimizin, tarixçilərimizin günahından yox, o vaxtki ümumi ideologiyanın təsiri,

vaxtında buraxılan səhvlər indi də təkrar edilir. Həmin səhvlər o vaxtlar bir istiqamətdə, indi başqa istiqamətdə buraxılır". Problemin dərinləndirilməsi üçün ulu öndər akademiyaqadını çıxışında onun aradan qaldırılması yolları ilə bağlı təklifini də bildirmişdir: "Mən bilirəm ki, indi tariximizin hamısını yazmaq çətinidir. Bunun üçün illərlə vaxt lazımdır... Belə hesab edirəm ki, indi akademiyanın qarşısında duran vəzifələrdən biri Azərbaycan xalqının XIX-XX əsrlər tarixinin yazılmasıdır. Bunun üçün mən bu gün konkret bir təklif vermək istəyirəm. Siz bir müəllif kollektivi yaradın və onun tərkibinə mənə təqdim edin. XIX-XX əsrlər tarixinin yazılması üçün mən xüsusi vəsait ayıracığam. Bəli, mən Azərbaycanın XIX-XX əsrlər

adam sürgün edilməyibdir". Sovet hakimiyyətinin ilk illərində, lap elə 30-40-cu illərdə Azərbaycanda milli tarixçi kadrlar, demək olar ki, yox dərəcəsinə idi. Yalnız 50-60-cu illərdən başlayaraq milli tarixçi kadrların sıraları bir qədər genişləndi. Bütün bunlara görə də Heydər Əliyev Azərbaycan

başqaları?!" Heydər Əliyev zaman-zaman Azərbaycan xalqı içərişindən yetişən görkəmli şəxsiyyətləri, onların Vətən və xalq qarşısında xidmətlərini daim yüksək qiymətləndirirdi. Hakimiyyətdə olduğu illərdə ulu öndərin təqdimatı əsasında xalqımızın ən layiqli elmi və sənət adamları yüksək fəxri adlara layiq görüldü, orden və medallarla təltif olundu. Elə bir klassikimiz, elə bir canlı korifeyimiz olmayıb ki, onların yubileyi və ya ad günləri rəsmi səviyyədə, həm də böyük təntənə ilə qeyd olunmasın: "Bizdən ötrü Mirzə Fətəli Axundov da, Əhməd bəy Ağayev də, Məmmədamin Rəsulzadə də böyük şəxsiyyətlərdir. Ancaq son zamanlar Nəriman Nərimanovdan başlayaraq bütün siyasi xadimlərin Azərbaycanı düşmənlər tərəfindən bərdə deyilən fikirlərlə heç cür razılaşmaq olmaz. Bunu deyən adamların Nəriman Nərimanov səviyyəsinə qalxmaları üçün bəlkə də on illərlə siyasi fəaliyyət göstərmələri lazımdır... Bütün bunlarla mən öz fikrimi açıq demək istəyirəm: tarixi təhrif etmək olmaz. Tarixi təhrif edənlər xalqa xəyanət edir, onu çaşıdırırlar. Buna son qoymaq lazımdır".

Ümummilli liderin 1997-ci il yanvarın 31-də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının rəhbərliyi, həqiqi və müxbir üzvləri, institut direktorları və aparıcı alimləri ilə görüşdə səsləndirdiyi fikirlər, tarixçi alimlərin verdiyi tövsiyə və məsləhətlər Azərbaycan tarixi və tarixşünaslığının milli konsepsiyasının formalaşmasında çox mühüm və həlledici məqam kimi dəyərləndirilməlidir. Çünki ulu öndərin həmin çıxışında tarix elminin digər elmlər sırasındakı yeri, rolu və əhəmiyyəti, onun problemləri və inkişaf perspektivləri ilə bağlı konkret fikir və istiqamətlər öz əksini tapmışdır.

Heydər Əliyev tarixçi alimlərə heç vaxt tələblərini qoymamışdır. O, daha çox öz təkliflərini, məsləhət və tövsiyələrini bəşirəndirirdi: "Mən bir məsələ barəsində konkret təklifimi bildirmək istəyirəm. Bu da Azərbaycan tarixi ilə bağlıdır. Məlumdur ki, geniş kütlə, xalq, millət üçün ən çox təsirli humanitar elmlərdir və xüsusən millət, xalqın tarixidir. Bu indi bizim üçün xüsusi ilə lazımdır. Əlbəttə, müstəqil Azərbaycanda fizika, riyaziyyat

yaxud da ideologiyanın tələbi ilə yazılan tarix də, şübhəsiz ki, indi bizi qane edə bilməz".

Heydər Əliyev müstəqillik dövrünün tələblərinə uyğun tarix dərslərinin yazılması işinə də xüsusi önəm verirdi: "Məktəbə gedən gənc gərək Azərbaycan tarixini bilsin, oxusun, öyrənsin. Amma o, köhnə dərslərdən bunu öyrənməz. Dərsləri də hər öz istədiyi kimi yazmamalıdır. Gərək bizim xalqımızın tarixi yazılsın. Uşağın və ali təhsil məktəbləri üçün tarix dərsləri yazılsın".

Azərbaycan tarixinin yazılması işinin bəzi subyektiv səbəblər ucbatından ləngidilməsi Heydər Əliyevi xüsusilə çox narahat edirdi. Ona görə də akademiyaqadını sözlükdən götürsə də, bu narahatlığını bir daha tam ciddiliyi ilə bəyan etmişdi: "İndi vəzifə ondan ibarətdir ki, Azərbaycan tarixi yazılmalıdır. Mən bunu bir neçə dəfə demişəm. Ancaq təəssüflərlə olsun ki, mənəm bu təkliflərim müqabilində Elmlər Akademiyası tərəfindən konkret bir təklif alınmayıb".

Artıq qeyd olunduğu kimi, ulu öndər XX əsrin tarixinin yazılmasına xüsusi önəm verirdi: "XX əsrdə yaşadığımız ideologiyaya və onun konsepsiyasına görə bizim tariximiz təhrif olunmuşdur. Ona görə də mən çox çalışdım ki, biz XX əsrin tarixini yazaq. Çünki, tariximiz, bir tərəfdən təhrif olunub, digər tərəfdən isə, bəzilər keçmişdə nə varsa, götürüb qəzetlərdə, kitablarında qaralamışa, pisləməyə başlayıblar. Vaxtili ideologiya bizə nə verirdisə, onu da qəbul edirdik. Biz Kommunist Partiyasının, Oktyabr İnqilabının tarixini, Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulmasının, 26 Bakı komissarlarının tarixini öyrənirdik. Bunun üçün indi günahkar axtarmaq düzgün deyil".

Heydər Əliyev böyük siyasətçi və dövlət xadimi olmaqla bərabər, həm də son dərəcə obyektiv və ədalətli bir insan idi. O, sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan tarixinin yazılmasında yol verilən təhriflərə və birtərəfliyə görə heç zaman tarixçi alimləri itihah etməyib.

Dahi rəhbəri narahat edən o idi ki, tariximizin yazılmasında kommunist üsul-idarəsi dövründə yol verilən səhvlər bir qədər başqa formada müstəqilliyimizin ilk illərində də təkrar olunmaqda idi: "Kommunist ideologiyası

tarixinin yaranmasına qrant verirəm. Mən bunu dövlətin büdcəsindən ayırıram. Çünki bu, dövlət üçün ən vacib bir məsələdir".

Bu gün məmnunluq hissi ilə bildirməliyik ki, ulu öndərin Azərbaycan tarix elminin gələcəyi ilə bağlı narahatlığı, qayğı və düşüncələri, məsləhət və tövsiyələri nəticəsiz qalmadı. Son illər tariximizin ham qədim, həm orta əsrlər, həm də XIX-XX əsrlər dövrünə aid yüksək peşəkərlilə hazırlanaraq nəfis şəkildə çap olunub və bir sıra xarici dillərə tərcümə edilən çoxsaylı sanballı əsərlər tarixçi alimlərimizin fədakar əməyinin və gərgin elmi axtarışlarının bariz nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər. Ulu öndər Azərbaycan tarixçilərindən məhəz belə əsərlər gözləyirdi.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizə tarixinin tədqiq olunmasında Heydər Əliyevin mərəzə və çıxışları, bəyanat və məktubları çox qiymətli ilk mənbə kimi olduca mühüm elmi gələcəyi təşkil edir. Ulu öndər tərəfindən, bir qayda olaraq, tarixi hadisələrin müfəssəl izahı və təhlili verilməklə səbəb və nəticələri ətraflı şəkildə təqdim olunur, hadisə və faktlar kifayət qədər obyektiv, həm də ədalətli elmi-tarixi və siyasi cəhətdən qiymətləndirilir. Bütün bunlar isə həm müasir, həm də gələcək tarixçilər nəsli üçün son dərəcə qiymətli hesab oluna biləcək elmi- metodoloji və siyasi əsasdır.

Ulu öndərin söhbətlərində, mərəzə və çıxışlarında tez-tez eşitdiyimiz belə bir kəlam var: "Dağıtmaq asan işdir, amma yaratmaq çox çətin. Tarix də, insanlar da həmişə qurulanı, yarananları qiymətləndirir". Heydər Əliyev də dünyanın tanıdığı, qəbul etdiyi quran, yaradan dövlət xadimlərinin ön cərgələrində duran böyük tarixi şəxsiyyət idi. Azərbaycan xalqı xoşbəxt xalqdır ki, onun Heydər Əliyev kimi dünya miqyasında tanınan çox görkəmli dövlət xadimi - ümummilli lideri olub. Azərbaycan xalqı bir də ona görə xoşbəxt xalqdır ki, ölkəmizdə ümummilli lider tərəfindən əsası qoyulmuş dövlət quruculuğu siyasəti bu gün möhtərəm cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə daha böyük uğurla davam etdirilməkdədir.

Qafar CƏBİYEV, Milli Televiziya və Radio Şurasının sədr müavini, tarix elmləri doktoru, Azərbaycan Respublikasının əməkdar jurnalisti